

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

BACHELOROPPGAVE

Studieprogram:
Lektorutdanning i historie

Forfatter:
Sofie Charlotte Nesvik

Veileder:
Vidar Fagerheim Kalsås

Tittel på bacheloroppgaven:
En diskursanalyse av hvordan tyskerjenter ble fremstilt i Stavanger Aftenblad etter
fredsslutningen i 1945

Antall ord: 8145

Stavanger, 18. mai 2022

Innhold

Kapittel 1: Introduksjon	1
1.1 Problemstilling	2
1.2 Begreper	2
1.3 Tidligere forskning	3
1.4 Kilder.....	6
1.5 Teori og metode.....	6
Kapittel 2: Fremstillinger av tyskerjenter rett etter fredsslutningen i 1945	9
2.1 Landssvikere og straff	9
2.2 Nasjonalitet	11
2.3 Tegn til hensyn og omtanke	12
2.4 Stereotyper i avisdebatten	14
Kapittel 3: Fremstillinger av tyskerjenter i lys av utvikling	14
3.1 1980-tallet: Tvisyn på okkupasjonstiden og kritiske holdninger.....	14
3.2 2000-tallet: Tyskerjentenes og tyskerbarnas egne erfaringer.....	16
3.3 Endring fra 1945 til 2000-tallet	18
Kapittel 4: Avslutning	20
Kilder og litteratur	22
Avis	22
Litteratur	22

Kapittel 1: Introduksjon

Tyskertøs og tyskerhore var vanlige betegnelser på kvinner som hadde et forhold til tyske soldater under andre verdenskrig. Flere kvinner opplevde fordømmelse i ord og handlinger årene etter fredsslutningen. Det kunne være sosial utfrysning i lokalmiljøet, hårklipping, offentlig uthenging, straffarbeid og internering. Relasjonen mellom tyskerjenter og tyske soldater ble sett på som et nasjonalt svik. Etterkrigstiden var preget av prosessen med å skape en felles norsk identitet ut fra krigserfaringene. Tyskerjenter ble på det grunnlaget først ekskludert, og det tok lang tid før oppreisning og inkludering ble en realitet.

«I krig og kjærlighet er alt tillatt, heter det.»¹ Tyskerjenter fikk erfare at dette ordtaket hadde begrenset gyldighet. De fleste tyskerjenter hadde ikke brutt noen lov. På den andre siden hadde de brutt sosiale normer i samfunnet, og ble dermed utsatt for en rekke sanksjoner. De nordmenn som hadde ytet tyske soldater bistand under krigen ble imidlertid gjenstand for et rettslig oppgjør. I landssvikoppgjøret ble 92 805 mennesker i Norge anklaget.² Behandlingen av tyskerjenter skilte seg ut ved at dette oppgjøret hovedsakelig var utenomrettslig, fordi de ikke kunne dømmes etter noen paragraf. De utenomrettslige aspektene kunne være minst like viktige, da ulike typer mobbing, mishandling og utfrysning, fikk konsekvenser både mens oppgjøret pågikk, og i ettertid.

Temaet tyskerjenter er en del av nyere norsk historie som fremdeles er ukjent for mange. De fleste har hørt om tyskerjenter, men få har kunnskap om at flere ble internert, deportert og fratatt statsborgerskap av Gerhardsen-regjeringen.³ Interessen og oppmerksomheten rundt tyskerjenter har likevel økt de siste tiårene. Et mer kritisk blikk på fremstillinger av Norge under andre verdenskrig har fått en større plass i offentligheten. Det har bidratt til en revurdering av kvinnenens behandling, noe som gir inntrykk av at temaet ikke lenger er like kontroversielt som det en gang var.

¹ Kjersti Ericsson og Eva Simonsen, *Krigsbarn i fredstid* (Oslo: Universitetsforlaget, 2005), 41.

² Albert Wiesener, *Lys over landssvikoppgjøret: det må ikke gå mørklagt over i historien* (Oslo: Dreyers forlag, 1985), 8.

³ Helle Aarnes, «De brøt ingen lov. Likevel ble tyskerjentene internert, deportert og fratatt statsborgerskap av Gerhardsen-regjeringen. Få okkuperte land reagerte strengere enn Norge,» *Stavanger Aftenblad*, 22. august 2008, 22.

Temaet er utfordrende å forske på, da det er begrenset med kildemateriale. Mange tyskerjenter er i dag døde. Flere har også telt om sine opplevelser. Store deler av kildematerialet som eksisterer i offentlige arkiver er underlagt taushetsplikt. Det er dermed et element av begrensning knyttet til valg av tilnærming. På bakgrunn av dette har jeg valgt å studere fremstillingen av tyskerjenter i media, mer konkret avisen Stavanger Aftenblad. Hvordan samfunnet har forholdt seg til denne gruppen, og hvordan de har blitt fremstilt, er av stor personlig interesse. Jeg har valgt å fokusere på stavangerregionen ut fra personlig kunnskap og tilknytning til regionen, tilgangen på den regionale og lokale avisen Stavanger Aftenblad, og for å kunne undersøke den lite utforskede interneringsleiren for tyskerjenter på Skadberg.

1.1 Problemstilling

Denne oppgaven fokuserer på hvordan tyskerjenter ble fremstilt i media tiden etter andre verdenskrig. Oppgaven vil drøfte hvordan avisen konstruerte tyskerjente som gruppe ved hjelp og inspirasjon fra diskursanalyse. I tillegg vil jeg se fremstillinger i lys av flere tidsperioder, slik at jeg får en komparativ vinkling. Hensikten er å studere eventuelle endringer i fremstillinger fra rett etter krigen til nyere tid. Problemstilling for denne oppgaven lyder dermed som følgende: Hvordan endret fremstillingen av tyskerjenter seg i Stavanger Aftenblad, fra fredsslutningen i 1945 og fram til 2000-tallet?

1.2 Begreper

I samtiden var det mest brukte begrepet om kvinner som hadde et forhold til tyske soldater «tyskertøs».⁴ Tøs kan bety jente, men også løsaktig, ofte prostituert kvinne.⁵ I denne oppgaven vil jeg omtale disse kvinnene som tyskerjenter. Et slikt begrep ser jeg mindre stigmatiserende. Begrepet er på den andre siden ikke ideelt å benytte. Tyskerjenter består av to morfemer; tysker- og -jenter. Morfemet tysker- kan relatere til nasjonalitet. Det kan implisere et syn på kvinnene som tysk eiendom, og at de mistet sin egen norske nasjonalitet av å være sammen med tyske soldater. Morfemet -jenter gir assosiasjoner til umodenhet, og på mange måter barnsliggjør kvinnene. Jeg har likevel slått meg til ro med denne betegnelsen. Stavanger Aftenblad omtalte ofte tyskerjenter som tyskertøser i 1945. Begrepet bygget opp under visse forestillinger om tyskerjenter og deres seksuelle aktivitet. Flere tekster omtalte

⁴ Hevdet av Terje Nomeland, «I krig og kjærlighet - tyskerjenter i Agder-fylkene» *Heimen*, 14, 2 (2014), <https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/doi/10.18261/ISSN1894-3195-2014-02-05#sec-4>.

⁵ Dag Ellingsen, Anette Warring og Inga Dóra Björnsdóttir, *Kvinner, krig og kjærlighet* (Oslo: Cappelen Forlag, 1995), 25.

tyskerjenter i en kontekst knyttet til kjønnssykdommer. Slik kom det fram at de som oftest refererte til en betydning av begrepet knyttet til løsaktighet. På dette grunnlaget ser jeg begrepet tyskertøs som svært negativt ladet, og tyskerjenter som mer passende for oppgaven.

Det finnes ingen entydig definisjon på hva som kvalifiserte en kvinne til å bli stemplet som tyskerjente. «Det kunne bli brukt om kvinner som kun hadde vekslet et par ord med tyske soldater, kvinner som var kjæreste med soldatene eller hadde sosial omgang med dem, eller var prostituerte.»⁶ Slik hadde tyskerjenter ikke noe annet enn sitt kjønn og relasjonen med tyske soldater til felles. Aarnes hevder at tyskerjenter både var mindreårige og eldre kvinner. Det kunne være prostituerte og jomfruer, gifte og skilte, nazister og politisk likegyldige. Noen var velutdannede, mens andre ikke hadde utdanning.⁷ De var i likhet med alle andre mennesker unike og forskjellige. Et felles begrep førte imidlertid til at det ble enklere å skape et skille mellom «oss» og «dem», og at de på den måten ble konstituert som en egen gruppe. En gruppe som også kunne tillegges stereotype egenskaper, og slike fremstillinger av tyskerjenter vil bli undersøkt.

1.3 Tidligere forskning

Tyskerjenter fikk ikke en plass i historieforskningen før på midten av 1980-tallet. Veslemøy Kjendsli, Kirsti Grøtnæs, Sigurd Senje og Kari Helgesen⁸ var blant de første som tok opp temaet. Siden midten av 1990-tallet har forskningsfeltet tatt to hovedretninger; den ene har fokusert på krigsbarn, mens den andre har fokusert på tyskerjenter. På 2000-tallet har det kommet flere nye tilskudd, både masteroppgaver og bøker. Stavanger har ikke vært tema i forskningen som har blitt gjort til nå.

I 1995, i forbindelse med 50-årsminnet for krigens slutt skrev sosiolog Dag Ellingen, i samarbeid med danske Anette Warring og islandske Inga Dóra Björnsdóttir boken *Kvinner, krig og kjærlighet*. Hver for seg utforsker de behandlingen tyskerjenter fikk av sine egne landsmenn. Boken legger stor vekt på årsakene bak den behandlingen tyskerjenter fikk. Et funn som går igjen hos forskerne er at mytene om tyskerjenter ikke er noe annet enn myter.

⁶ Nomeland, «I krig og kjærlighet.»

⁷ Helle Aarnes, *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt* (Oslo: Gyldendal, 2009), 11.

⁸ Veslemøy Kjendsli, *Skammens barn* (Oslo: Metope, 1986); Kirsti Grøtnæs, «Jaktscener fra etterkrigstiden,» *Kontrast* 86, 2 (1986); Sigurd Senje, *Dømte kvinner: tyskerjenter og frontsøstre 1940-45* (Oslo: Pax, 1986); Kari Helgesen, «... f.t. siktet som tyskertøs,» *Historisk tidsskrift* 90, 3 (1990).

Fellesnevneren var ikke at tyskerjenter var svært få, prostituerte og dumme. Bildet av hvem tyskerjenter var er mer komplekst.⁹ Dette var en av de første bøkene om tyskerjenter i Norge, og bidro til et større fokus på tyskerjenter. Historikeren Anette Warring sitt bidrag i boken tar utgangspunkt i Danmark. Forskningen hennes bygger på et stort kildemateriale og intervjuer av danske «tyskerpiger». Hun trekker skillelinjer mellom tyskerjenter, nasjonalitet og seksualitet. Warring hevder at en kontroll på kvinners seksualitet ble spesielt viktig i en krigssituasjon. Når de da valgte fienden som kjæreste resulterte det i sterke reaksjoner, fordi de brøt kjønns moralske normer.¹⁰ Dette vil også være relevant for min oppgave, og jeg vil vise hvordan disse aspektene også gjør seg gjeldende for Stavanger.

Historikeren Kåre Olsen sin bok *Krigens barn* ble publisert i 1998, og regnes som det viktigste verket om tyskerjenter i Norge. Boken fokuserer først og fremst på tyskerbarn, men han konkluderte med at myndighetene sin behandling av tyskerjenter bør forstås som straff. Dette kom til uttrykk gjennom offentlige uttalelser, oppsigelse av tyskerjenter i offentlige stillinger og gjennom rettspraksisen. Han argumenterer for at de provisoriske anordningene ble brukt for å internere tyskerjenter. Slik fikk straffen et rettslig grunnlag, noe han mener er en urettferdig behandling.¹¹ Kriminologen Kjersti Ericsson og spesialpedagogen Eva Simonsen har publisert boken *Krigsbarn i fredstid*. Boken tar opp oppvekstvilkår til krigsbarn i Norge, men de viser også hvordan tyskerjenter sin kjærlighet til tyske soldater gjorde dem blinde for ytre omstendigheter.¹² Ericsson har også skrevet en bok om ulike forestillinger på 1950-tallet knyttet til kontroll av kvinner, kvinnelighet og seksualitet. Hun gir et bilde på stereotype forestillinger om tyskerjenter og på hva slags samfunn etterkrigs-Norge var.¹³ Ebba D. Drolshagen har sammenlignet forholdene i Nord- og Vest-Europa, blant annet Norge og Danmark. Hun har sett på hva soldatene drev med når de ikke var med i kamp, altså soldatenes ikke-militære liv.¹⁴ I likhet med Warring knytter Drolshagen tyskerjenter sammen med kjønnsroller, nasjonalitet og seksualitet. Hun viser hvordan kvinners seksualitet ble sett på som nasjonal eiendom.¹⁵ Drolshagen sitt perspektiv vil bli ytterligere undersøkt i denne oppgaven.

⁹ Ellingsen, Warring og Björnsdóttir, *Kvinner, krig og kjærlighet*.

¹⁰ Ellingsen, Warring og Björnsdóttir, *Kvinner, krig og kjærlighet*, 124.

¹¹ Kåre Olsen, *Krigens barn: De norske krigsbarna og deres mødre* (Oslo: Forum Aschehoug, 1998).

¹² Ericsson og Simonsen, *Krigsbarn*.

¹³ Kjersti Ericsson, *Drift og dyd: Kontrollen av jenter på femtitallet* (Oslo: Pax, 1997).

¹⁴ Ebba D. Drolshagen, *De gikk ikke fri: Kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater* (Oslo: Forlaget Oktober, 2009), 9.

¹⁵ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 52-72.

Videre på 2000-tallet har det kommet flere nye tilskudd. Helle Aarnes har en artikkelserie og bok om tyskerjenter fra 2009 og 2008. Boken bygger på de samme kildene som artikkelserien. Hun prøver å gi svar på hvem tyskerjenter og tyske soldater var. Hun prøver også å gi svar på hvorfor tyskerjenter hadde omgang med tyske soldater gjennom å presentere deres egne historier. Arkivar Terje Nomeland har skrevet om tyskerjenter i Øst- og Vest-Agder. Han stiller spørsmål som hvem de var, hvor kom de fra, og hvordan de ble behandlet etter frigjøringen. Studien har vist at behandlingen av tyskerjenter ikke skiller seg nevneverdig fra funn i andre nasjonale og lokale undersøkelser. Knut Papendorf er professor i retts sosiologi, og tar utgangspunkt i Oslo. Papendorf argumenterer for at de provisoriske anordningene som ble brukt for å internere tyskerjenter skyldtes befolkningen sitt krav om å straffe dem. «Smitteanordningen» ble brukt for å internere tyskerjenter på bakgrunn av kjønns sykdommer, noe som også kommer fram i mitt kildemateriale. Dette tiltaket er noe han stiller seg kritisk til.¹⁶

Det er også blitt skrevet masteroppgaver på temaet. Anne-Katrine Wagnild og Gunn Solvor Snerting har begge brukt en metode inspirert av diskursanalyse, derav med størst likhetstrekk til min oppgave. Wagnild brukte *Adresseavisen* fra 1945 som kilde, og så på tyskerjenter i lys av nasjonalitet og seksualitet. Snerting har brukt flere trønderske aviser fra samme område. Hun har også et sterkere fokus på straff og internering.¹⁷ Min oppgave skiller seg ut ved mitt regionale fokus knyttet til Stavangerområdet. Jeg har også valgt ulike tidsperioder, for å studere hvordan fremstillinger av tyskerjenter har endret seg i Stavanger Aftenblad. Hensikten er å finne ut om Stavanger på noen måte skiller seg ut, eller om rådende forestillinger nasjonalt også gjør seg gjeldende lokalt i Stavanger og eventuelt på hvilken måte. Oppgaven har også tatt utgangspunkt i stereotype forestillinger om tyskerjenter, og et formål er å finne ut om slike forestillinger kan bli reversert.

¹⁶ Aarnes, *Tyskerjentene*; Helle Aarnes, «Tyskerjentene,» *Uke-Adressa*, 16. august – 20. september 2008; Nomeland, «I krig og kjærlighet» (2014); Knut Papendorf, *Siktet som tyskertøs. Rettsoppgjøret i videre forstand* (Oslo: Novus forlag, 2015), 177.

¹⁷ Anne-Katrine Wagnild, «Et dobbelt svik? Tyskerjentene sett i lys av nasjonalitet og seksualitet» (masteroppgave, NTNU, 2010); Gunn Solvor Snerting, «Debatten rundt tyskerjenter i trønderske aviser etter fredsslutningen i 1945» (masteroppgave, NTNU, 2017).

1.4 Kilder

Primærkildene til denne oppgaven er avistekster som avisartikler, leserinnlegg, reportasjer og intervjuer som omtaler tyskerjenter i Stavanger Aftenblad fra frigjøringsdagene i 1945. Jeg har valgt å studere tekster med 20 års intervall, slik at jeg kan sammenligne fremstillinger på 1960-tallet, 1980-tallet og 2000-tallet. Søket fra 1960-tallet ga meg derimot kun to treff, og ingen tekster som har en betydelig kvantitativ representasjon for fremstillingen av tyskerjenter. Det kan ligge flere årsaker bak dette funnet. Først kan det tenkes at avisen i denne perioden hadde andre saker som trengte oppmerksomhet i media, og som hadde klangbunn hos leserne. Det kan også tenkes at perioden var for tett knyttet opp til etterkrigstiden. Handlingene mot tyskerjenter var nok enda et sårt tema, der flere ikke var klar for å ta opp diskusjonen i nytt lys. Nye samfunnsomveltninger hadde gjerne ikke fått nok fotfeste til å skape grobunn for nye fremstillinger. Tyngdepunktet vil dermed ligge på tekster fra år 1945 sammenlignet med 1980- og 2000-tallet. Søket for året 1945 ga meg 20 treff. Søket for 1980-tallet ga meg 23 treff. Søket for 2000-tallet ga meg 57 treff. De mest representative tekstene for samtiden vil bli belyst i denne oppgaven.

Aviser er en uvurderlig kilde. De kan belyse interessante saker, og gjøre det lettere å følge utviklingen i ulike hendelser. Aviser er også en god kilde til å belyse forskjellige holdninger i samtiden. Gjennom nærlesing av flere tekster i Stavanger Aftenblad ser man tydelig at avisen har stor påvirkningskraft. Hvordan avisen velger å vinkle en sak får ofte betydning for hvordan saken oppfattes. Aviser som empiri kan være problematisk og utfordrende. Aviser inneholder et mangfold av tekster og sjangre. Det er viktig å være kritisk og stille spørsmål; hvem har skrevet teksten og hvorfor er det skrevet? Hvem er det skrevet for og hvor godt kjenner forfatteren til emne? Dette er viktige spørsmål når tekstene skal analyseres.¹⁸

1.5 Teori og metode

Jeg har søkt etter ord som tyskerjente, tyskertøs, «damer» og tysktrafikk for å finne tekster med betydelig relevans for problemstillingen min. Flest treff fikk jeg på tyskerjente og tyskertøs, både i entall og flertall og bestemt form og ubestemt form. Deretter sorterte jeg tekstene i ulike kategorier ut fra tema som hadde betydelig omtale for fremstillingen av tyskerjenter. For året 1945 endte jeg med kategorier som landssvikere, straff, nasjonalitet og

¹⁸ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 166.

omtanke for gruppen. For 1980-tallet endte jeg med kategorier som kritiske holdninger og omtalelser av bøker. For 2000-tallet endte jeg med kategorier som oppreisning, inkludering og tyskerjentenes og tyskerbarnas egne stemmer. Hver kategori ble analysert med hensikt å finne argumenter og synspunkter som gikk igjen i tekstene.

Oppgaven har tatt utgangspunkt i et diskursanalytisk perspektiv. En sterkt teoretisk forankring har imidlertid ikke vært mulig innenfor de begrensede rammene for oppgaven. I

Historikerens arbeidsmåter defineres en «diskurs» slik: et *mønster* eller et *sett av regler* som binder sammen et avgrenset antall representasjoner på bestemte måter. Representasjonene kan fremstå som meningsfulle, sanne eller falske, gyldige eller ugyldige, mulige eller umulige, innenfor et slikt sammenbundet felt.»¹⁹ Mengden av mulige representasjoner er begrenset, fordi alt kan ikke bli sagt til enhver tid. På bakgrunn av dette er diskursene med på å styre hva som blir sagt og fremstilt i en historisk kontekst. «Diskurser produserer «fakta» om verden som fremstår som sanne for dem som deltar i en bestemt diskurs.»²⁰ Et slikt perspektiv har vært oppsiktsvekkende i forhold til nærlesing av tekstene, da det har vært med på å identifisere hvordan «sannheten» om tyskerjenter ble produsert i avisen.

I et diskursanalytisk perspektiv prøver man å se hva slags kunnskapssystem som lå til grunn for at «fakta» kunne fremstå som sanne. Foucault kaller dette «episteme».²¹ «Kunnskap fremstår som *makt* – ikke som en ressurs for å tvinge andre til å gjøre noe de ellers ikke ville ha gjort, men som en praksis som produserer bestemte former for kunnskap i et sosialt *konstruert system*.»²² Diskurser er både konstituert og konstituerende. På mange måter fungerer avisen som et ekkokammer. Avisen er en aktør som former synet til sine lesere, der oppfatninger blir forsterket gjennom kontinuerlig repetisjon av språk, temaer og argumenter. Det vil dermed være naturlig å si at avisen påvirker samfunnet like mye som den reflekterer det. Kontrastering er en mye brukt fremgangsmåte i diskursanalytiske undersøkelser. Da har man øyene oppe for at diskurser endres over tid, eller avløses av andre diskurser.²³

Redaksjonelle beslutninger blir påvirket av samfunnsdiskursen. Dette kommer til syne i omtalen av tyskerjenter fra 1945 til 2000-tallet. I 1945 valgte redaksjonene å publisere ofte negative fremstillinger av tyskerjenter, fordi redaksjonene trodde disse hadde klangbunn hos

¹⁹ Leidulf Melve og Teemu Ryymin, red. *Historikerens arbeidsmåter* (Oslo: Universitetsforlaget, 2018), 62.

²⁰ Melve og Ryymin, *Historikerens*, 63.

²¹ Melve og Ryymin, *Historikerens*, 63.

²² Melve og Ryymin, *Historikerens*, 63.

²³ Melve og Ryymin, *Historikerens*, 64.

leserne. På 1980- og 2000-tallet endret diskursen seg, og fremstillingene var ofte mer positive og i favør til tyskerjenter.

De kategoriene jeg endte opp med for året 1945 er knyttet til stereotyper om tyskerjenter. Richard Dyer presenterer tre poeng som oppgaven vil operere innenfor. «Stereotypes get hold of the few `simple, vivid, memorable, easily grasped and widely recognized´ characteristics about a person, reduce everything about the person to those traits, exaggerate and simplify them, [...]»²⁴ Stereotyper holder på noen få, enkle karakteristikk ved en person, og ekskluderer alt annet. «Stereotyping deploys a strategy of `splitting´. It divides the normal and the acceptable from the abnormal and the unacceptable.»²⁵ Å stereotypere er på dette grunnlaget en form for splitteteknikk. «Stereotyping is part of maintenance of social and symbolic order. It sets up a symbolic frontier between us and them.»²⁶ Et skille mellom «oss» og «dem» kom til uttrykk i avisdebatten, og som et resultat ble det enklere å tillegge tyskerjenter som gruppe spesielle egenskaper som man ikke ville assosiere resten av befolkningen med. «Stereotyping tends to occur where there are gross inequalities of power. Power is usually directed against the subordinate or the excluded group.»²⁷ Makt og maktforskjeller spiller en vesentlig rolle, og her kan man trekke inn diskursen: «Within a certain `regime of representation´. It includes the exercise of symbolic power through representational practices.»²⁸

Jeg har tatt i bruk disse kategoriene i oppgaven min ved å se på hvordan spesielt autoriteter omtalte tyskerjenter i Stavanger Aftenblad. Disse autoritetene hadde en maktposisjon i samfunnet som var med på å undertrykke tyskerjenter, da de ble utsatt for en ovenfra og nedholdning i deres omtaler. Deres omtaler var med på å konstruere tyskerjenter som «de andre» ved å holde på noen få, negative karakteristikk om dem. Mengden av mulige representasjoner i en diskurs er til enhver tid begrenset, og slik ble de kontinuerlige stereotype forestillingene dominerende i avisdebatten.

²⁴ Stuart Hall, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (London: SAGE Publications, 1997), 258.

²⁵ Hall, *Representation*, 258.

²⁶ Hall, *Representation*, 258.

²⁷ Hall, *Representation*, 258.

²⁸ Hall, *Representation*, 259.

Kapittel 2: Fremstillinger av tyskerjenter rett etter fredsslutningen i 1945

Forestillingene om tyskerjenter kom ofte i form av stereotyper. Avisen bidro til å produsere og reproducere stereotype forestillinger om tyskerjenter ved å sette dem i en bås i sine omtaler. Dette kapittelet vil belyse noen av de mest fremtredende fremstillingene av tyskerjenter i 1945. Jeg vil diskutere hvordan avisen bygget opp under visse forestillinger om tyskerjenter, og at det bidro til å konstruere tyskerjenter som en gruppe og et samfunnsproblem. Jeg vil også vise hvordan avisen konstruerte tyskerjenter som «de andre», noe som gjorde det enklere å ekskludere og straffe dem. Et fellestrekk som gikk igjen var at tyskerjenter ble snakket om, og ikke med.

2.1 Landssvikere og straff

I Stavanger Aftenblad var debatten rundt tyskerjenter tydelig preget av synet på dem som landssvikere, og at de fortjente straff. 12. oktober 1945 publiserte Stavanger Aftenblad en avisartikkel med tittel «Smittebærerne samles på Skadberg». Avsenderen kalte seg selv «M». I teksten får leseren innsyn i en dialog mellom «M» og politifullmektig Amlie.

«I samarbeid med helserådet internerer vi kvinnene. På kvinneavdelingen på Rogaland samlefengsel ute på Skadberg sitter det nå 80 kvinner fra Stavanger. Det er for det meste gatepiker politiet hadde i kartoteket sitt fra krigstida, slike som tyskerne oppga som smittekilder. [...]. Slike som har vist «unasjonalt sinnelag» har vi lov til å holde innesperret i inntil 120 dager [...]. Er det bare tyskertøsene som blir internert? Nei, vi har også satt inn jenter som de allierte har meldt som smittekilder. De fleste av dem har forresten gått med tyskere før. [...]. Vi spør om det blir gjort noe for å få tyskertøsene på rett moralsk kjøøl igjen. [...]. Hittil har det bare vært om å gjøre at samfunnet blir fri dem, og at de blir helbredet for kjønns sykdommene. [...]. Belegget omfatter kvinner fra nesten alle samfunnslag, men felles for den største delen av dem er at de har mindre utviklede åndsevner.»²⁹

Tyskerjenter ble sett på som landssvikere, da de hadde vist «unasjonalt sinnelag».³⁰ Parallelt ble de ofte omtalt som ei gruppe med kjønns sykdommer. Dette var med på å danne grunnlaget for internering. Tyskerjenter ble ikke rammet av noen lovbestemmelser, så oppgjøret var

²⁹ M, «Smittebærerne samles på Skadberg,» *Stavanger Aftenblad*, 12. oktober 1945, 1.

³⁰ M, «Smittebærerne.»

hovedsakelig utenomrettslig. Å holde dem internert var likevel en frihetsberøvelse foretatt av myndighetene. Kallenavnene som tøsere og gatepiker skapte tydelige assosiasjoner til prostitusjon. På den måten ble det fremmet at kvinnene var seksuelle vesen. Dette kommer også tydelig fram når tyskerjenter ofte ble omtalt som umoralske kvinner. Avisen støttet opp under slike forestillinger ved omtaler av at det var en gruppe svikere med kjønnssykdommer som samfunnet måtte bli fri. Å holde dem adskilt fra samfunnet ble sett på som en sikkerhet for tyskerjentene selv og resten av befolkningen.

Avisen etablerte tyskerjenter som «de andre» gjennom stigmatisering og påstander om at kvinnene var mindre intelligente. Politifullmektig Amli hevdet at «felles for den største delen av dem er at de har mindre utviklede åndsevner».³¹ Det kan virke ut som at det var en sammenheng mellom løsaktighet og uintelligens. Mindre utviklede åndsevner kan tyde på en lavere mental tilstand. Flere av disse ble også klassifisert som løsaktige. Gjerne avisen prøvde å fremme at løsaktigheten var en følge av lav intelligens? Når man definerte tyskerjentenes mentale tilstand som under gjennomsnittet, ville det bli enklere å fremme internering som en fornuftig løsning. Ellingsen påpeker også at kvinnene ofte ble omtalt som lettlevende og prostituerte. Side om side ble de fremstilt som dumme.³² Dette var dermed en utbredt metode for å ekskludere dem i samfunnet. Skapelsesprosessen av en ny norsk identitet var basert på samhold og motstandskamp. Det lå dermed i menneskets natur å finne forklaringer på hvorfor noen sviktet nasjonen, og som en konsekvens skulle de bli straffet. Sammenhengen mellom tyskerjentes svik basert på uintelligens og løsaktighet var gjerne en måte å rettferdiggjøre straff på.

Kriminologen Kjersti Ericsson hevder at: «Både i Danmark og Norge var det stereotype bildet av tyskerjentene at de var dumme, stygge og usedelige, hel- eller halvprostituerte. [...] Tyskerjentene tenkte ikke med hodet, men med kjønnen. Det var avstumpete, amoralske individer, blottet for evnen til å fatte et begrep om å være nasjonal. Denne stereotypien likner svært på det generelle bildet av jenter som måtte holdes under kontroll for å hindre at de forurenset samfunnet med sin seksualitet.»³³ Det fantes et allerede eksisterende stereotyp bilde som tyskerjenter adopterte. Tyskerjenter ble på denne måten konstruert som en egen gruppe adskilt fra andre. Ellingen påstår at «hvis myndigheter og publikum hadde oppfattet

³¹ M, «Smittebærerne.»

³² Ellingsen, Warring og Björnsdóttir, *Kvinner, krig og kjærlighet*, 67.

³³ Ericsson, *Drift og dyd*, 75.

begrepet «tyskertøser» som noe som gjaldt mange kvinner, hvorav de fleste var som kvinner flest, så ville det blitt vanskeligere å gripe til saks og interneringsbestemmelser.»³⁴ Skillet mellom «oss» og «dem» var gjerne en forutsetning for at internering i det hele tatt ble en realitet, da avviket man skulle straffe ble fremstilt som at det gjaldt minoriteten.

2.2 Nasjonalitet

24. august 1945 publiserte Stavanger Aftenblad en søndagsbetraktning av pastor Thorleif Boman, der det ble hevdet at «forakten mot tyskertøsene skyldes det unasjonale». Innlegget søkte årsaksforklaringer bak frustrasjonen og sinnet rettet mot tyskerjenter. Det at tyskerjenter hadde handlet unasjonalt var ofte brukt som argument for å forklare hvorfor de var et samfunnsproblem. Boman hevdet at sinnet mot tyskerjenter var knyttet mot deres unasjonale oppførsel, da deres omgang med tyskere ble sett på som å forhåne det norske.

«Forakten mot tyskertøsene skyldes det unasjonale. Pastor Th. Boman sier noen sannhetens ord. [...]. Da folk i okkupasjonstiden var forbitret på de unge pikene som gikk med tyskerne, var jeg noe i tvil om harmen var rettet mot pikenes lettsindighet eller mot deres unasjonale holdning. Ingen kan lenger være i tvil. Harmen var alene rettet mot det unasjonale i deres opptreden, ikke mot det usedelige.»³⁵

Hvordan kunne egentlig tyskerjentenes omgang med tyske soldater settes i en nasjonal kontekst? Det kan dreie seg om et syn på kvinner som nasjonal eiendom. Ebba D. Drolshagen skriver: «Kvinner som «innlater» seg med soldater fra fiendens hær, har overalt og til alle tider blitt utsatt for sjikane.»³⁶ Videre skriver hun: «Kvinnen er nemlig «produsenten» av nasjonens høyeste gode, et gode som knapt kan oppdrives ad annen vei, nemlig barna: «Reproduksjonen er (...) et potensielt mektig våpen i hendene på nasjonens kvinner (som) betinger oppfattelsen av kvinnes seksualitet som nasjonens eiendom.»³⁷ Her kommer kjønnsroller til syne, der rollen som mor og kone er viktigst for kvinner. Kvinner gjør slik at samfunnet utvikler seg, da de har evnen til å reprodusere seg. På denne måten er de viktige for nasjonen, fordi de viderefører nasjonen biologisk. Krig handler hovedsakelig om politikk og det militære. Tyskerjenter oppfattet sitt eget forhold som privat, men fra staten sin side blir

³⁴ Ellingsen, Warring og Björnsdóttir, *Kvinner, krig og kjærlighet*, 45.

³⁵ Thorleif Boman, «Er norske piker kriminelt troskyldige?», *Stavanger Aftenblad*, 24. august 1945, 3.

³⁶ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 63.

³⁷ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 63.

ikke forplanting og ekteskap sett på som en privatsak. De fleste stater har forsøkt eller forsøker å legge føringer på dette.³⁸ «Når en «tyskertøs» viste seg offentlig med en tysk soldat, handlet hun på en måte som satte den dikotomiske motsetningen mellom den offentlige, maskuline sfære og det følelsesmessige, feminine rommet. Uavhengig av intensjon og egen selvforståelse ble hun en politisk aktør i det øyeblikk hun stilte sin egen seksualitet åpent til skue.»³⁹ Slik ble tyskerjenter beskyldt for å ha «forrådt» nasjonen med kroppen sin, da kroppen ble sett på som å tilhøre kollektivet. Det avvikende ved kvinnenens atferd var at de gikk med fienden i offentligheten, og dermed snudde ryggen til nasjonen og deres krav på å eie dem og kroppen. Gjennom stadige omtaler om tyskerjenters «unasjonale holdning» produserte og reproduiserte avisen et syn på dem som at de bevisst hadde tatt et valg om å ikke være trofaste mot sin nasjon. Drolshagen refererer til Warring, og skriver: «mens mannen symboliserer nasjonens ånd og fysiske vitalitet, står kvinnen for kontinuitet og respektabilitet. Som nasjonalt symbol er hun beskytteren og av den bestående orden, de tradisjonelle verdiene, og hun representerer alltid dydens prinsipper.»⁴⁰ Hvis kvinnens viktigste krigsinnsats består i å holde seg borte fra moralsk og fysisk nedverdiggelse, vil seksuelle relasjoner til fienden bli sett på som en upatriotisk atferd, og dermed settes i en nasjonal kontekst.

2.3 Tegn til hensyn og omtanke

21. juli 1945 publiserte Stavanger Aftenblad en avisartikkel med tittel «Rikspolitisjefen gir en orientering om problemet med tyskertøsene». Avisartikkelen gjenspeiler både en generalisering, men også tegn til hensyn og omtanke for tyskerjenter. Stavanger Aftenblad valgte å titulere artikkelen med bruk av «tyskertøsene», istedenfor tyskerjenter. Betegnelsen illustrerte dermed tyskerjenter som ei gruppe, da ordet er skrevet i bestemt form fremfor ubestemt form. På den andre siden inneholder artikkelen elementer som forsøkte å nyansere diskusjonen rundt fremstillingen av tyskerjenter. Rikspolitisjefen innledet med at «en må vokte seg vell for å skjære over en kam alle kvinner som under okkupasjonen har hatt omgang med tyskerne.»⁴¹

³⁸ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 63.

³⁹ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 66.

⁴⁰ Drolshagen, *De gikk ikke fri*, 68.

⁴¹ Rikspolitisjef Aulie, «Rikspolitisjefen gir en orientering om problemet med tyskertøsene,» *Stavanger Aftenblad*, 21. juli 1945, 1.

«Det fins nemlig mange kategorier av tyskerjenter. [...]. Vi har en tredje kategori, som både myndighetene og publikum må vise forsiktighet overfor, [...], nemlig de kvinner som har stått eller står i forhold til en enkelt tysker. Disse kvinner er ofte meget unge og uerfarne, som regel har det vært et vanskelig kjærlighetsforhold, og en skal være merksam på at en slik forbindelse ikke rammes av noen lovbestemmelser. [...]. Publikum later til å være av den oppfatning at samfunnet ganske enkelt må kvitte seg med dem, men det er heilt forkastelig [...]. Det eneste vi kan gjøre er ved fornuftig påvirkning å søke å få disse kvinnene til å gå i seg sjøl. Hvis disse kvinnene ikke får høve til å rehabiliterer seg, er det fare for stor nyrekruttering til de prostituertes skare.»⁴²

Tyskerjenter ble kategorisert. Den første «kategorien» viste til tyskerjenter som seksuelle vesen. Den andre «kategorien» viste til tyskerjenter som hadde opptrådt som angivere og som hadde direkte eller indirekte skyld i nordmenns lidelser under krigen.⁴³ Videre i avisartikkelen kan man se tendenser til omtanke for enkelte tyskerjenter. Den tredje «kategorien» som rommer de ofte «unge og uerfarne» var ifølge rikspolitisjefen en gruppe som ikke ble rammet av noen lovbestemmelser.⁴⁴ Denne uttalen er noe om strider imot andre rådende forestillinger i samtiden, da flere mente at tyskerjenter uavhengig av hvem de var, skulle bli straffet.⁴⁵ Den siste «kategorien» som ble nevnt var de mindreårige. Rikspolitisjefen viste til den rådende forestillingen blant innbyggerne om at samfunnet måtte kvitte seg med dem, men her tok vedkommende tyskerjenter i forsvar. Dette kom til uttrykk ved at en slik oppfatning ble beskrevet som «forkastelig». På den andre siden ble det skrevet at kvinnene må gå inn i seg selv, og få hjelp.⁴⁶ Dette illustrerte at det likevel var noe galt med dem, og at de måtte endres for å kunne «passe inn» i samfunnet. På bakgrunn av dette ble tyskerjenter generalisert og stemplet, men med noen elementer av hensyn til enkelte. Redaksjonelle beslutninger blir derimot påvirket av samfunnsdiskursen. Teksten som i utgangspunktet var en motstemme i samtiden, bekreftet også de eksisterende stereotypene om tyskerjenter. Etablerte stereotyper og forestillinger la grunnlag for hvordan man uttrykte seg. Som et resultat klarte selv ikke

⁴² Rikspolitisjef Aulie, «Rikspolitisjefen.»

⁴³ Rikspolitisjef Aulie, «Rikspolitisjefen.»

⁴⁴ Rikspolitisjef Aulie, «Rikspolitisjefen.»

⁴⁵ Odd Galtung Eskeland, «Politiet har fått mange nye oppgaver til løsning. Landssvikene skal til Rogaland samleir på Skadberg,» *Stavanger Aftenblad*, 27. juni 1945, 3. Tyskerjenter blir sett på som landssvikere, og de som har forbindelser med tyskere vil bli arrestert, satt under tiltale og behandlet som kriminelle fanger.

⁴⁶ Rikspolitisjef Aulie, «Rikspolitisjefen.»

motstemmene i debatten å endre det folkelige synet på tyskerjenter eller hvordan de ble fremstilt i avisen.

2.4 Stereotyper i avisdebatten

Avisdebatten i 1945 var sterkt preget av at tyskerjenter ble møtt med ulike stereotyper. De ble sett på som unge, umoralske og dumme ved at de hadde «mindre utviklede åndsevner». De hadde handlet unasjonalt, og de ble sett på som landssvikere. En brukt fremgangsmåte ved stereotypering er å skape et skille mellom «oss» og «dem». Avisen og avisdebatten bidro til å etablere dette skillet i sine omtaler. Tyskerjenter ble tillagt egenskaper som man ikke ville assosiere resten av befolkningen med. Slik ble det enklere å ekskludere og straffe dem. Makt er et sentralt trekk ved den stereotype praksisen. Avsendere i Stavanger Aftenblad i 1945 var ofte mennesker med en autoritær posisjon som leger, politi og menighetsledere. Deres posisjon i samfunnet var ofte forbundet med respekt og stor innflytelse. Som et resultat var de med på å produsere og forsterke negative holdninger til tyskerjenter, da retorikken ofte var negativt ladet. Stereotypering forekom som symbolsk vold mot den ekskluderte gruppen gjennom en kontinuerlig negativ representasjonspraksis.

Kapittel 3: Fremstillinger av tyskerjenter i lys av utvikling

I dette kapitlet vil jeg gå nærmere inn på 1980-tallet og 2000-tallet for å studere endringer i fremstillingene av tyskerjenter. Kritiske holdninger overfor behandlingen av tyskerjenter og omtalelser av bøker som tok tyskerjenter i forsvar preget 1980-tallet. Dette skapte kanskje grobunn for at tyskerjenter og tyskerbarn selv fikk en stemme i avisdebatten på 2000-tallet. De diskursive rammene ble utfordret og endret. Dette kapitlet vil til slutt forsøke å finne svar på om og hvordan en reversering av stereotyper kan ha skjedd.

3.1 1980-tallet: Tvisyn på okkupasjonstiden og kritiske holdninger

18. november 1986 publiserte Stavanger Aftenblad en refleksjonstekst med tittel «Tvisyn på okkupasjonstiden» skrevet av Odd Kvaal Pedersen. Denne teksten formidler samme budskap som majoriteten av tekstene skrevet i avisen på 1980-tallet. Perioden ble kjennetegnet ved at flere stilte seg kritisk til handlingene i etterkrigstiden.

«Det var titusener av «tyskerjenter», men hundretusener av menn som arbeidet for tyskerne. Få eller ingen av dem led overlast etter frigjøringen. «Aksjonene mot

tyskerjentene etter den annen verdenskrig har ofte vært omtalt som «hekseprossesser». Det er ingen dårlig sammenligning,» mener Senje og setter hårklippingen og andre former for brutalitet sammen med den alminnelige kvinnekrimineringen og de holdningene som går like tilbake til heksebålenes tid. [...] I det hele: må det ikke etter mer enn førti år gå an å ta opp en del av okkupasjonshistorien og landssvikoppgjøret til ny vurdering, tillate seg en mer kritisk holdning til helter og svikere uten å bli beskyldt for «silkefront». ⁴⁷

Teksten viser til den urettferdigheten som flere reflekterte rundt i forhold til behandlingen av tyskerjenter rett etter krigen. Behandlingen mot tyskerjenter ble sammenlignet med «hekseprossesser». Dette viser til at det i samtiden oppsto assosiasjoner mellom tyskerjentenes behandling og brutalitet knyttet til denne behandlingen. «Betegnelsen «silkefronten» ble brukt om dem som i samfunnsdebatten om rettsoppgjøret, gikk inn for en mer forsonlig holdning til de som ble anklaget og dømt for samarbeid med den tyske okkupasjonsmakten eller det norske okkupasjonsstyret under Nasjonal Samling. Uttrykket ble dannet som et mottrekk til isfronten, som ville ha et strengt oppgjør.»⁴⁸ Teksten oppfordret leserne til å ta opp okkupasjonshistorien og landssvikoppgjøret til ny vurdering. Det å kunne tillate seg en mer kritisk holdning uten å bli beskyldt for å tilhøre «silkefronten». Å tilhøre «silkefronten» ble ofte sett ned på rett etter krigen. Dette kan henge sammen med at menneskene befant seg i «øyeblikkets hete», og den rådende holdningen var dermed at alle svikere måtte bli straffet. Det var gjerne enklere i etterkant å stille seg kritisk til egen og nasjonens væremåte overfor enkeltgrupper. Spesielt da det har kommet på avstand og blitt mer distansert fra en selv.

Avisteksten «Kjærlighet og straff i norsk krigshistorie» ble publisert 03. november 1987. Denne teksten utdypet tanker og synspunkter bak boken «Kjærligheten har ingen vilje – norske 'tyskerjenter' bak jernteppe og Berlin-mur». Avistekster på 1980-tallet var mye preget av omtalelser av bøker knyttet til tyskerjenter og den urettferdige behandlingen de gikk gjennom. Det viser at temaet tyskerjenter hadde begynt sin ferd ut av fortielsen, og at nye holdninger og synspunkter fikk en plass i avisdebatten.

⁴⁷ Odd Kval Pedersen, «Tvisyn på okkupasjonstiden,» *Stavanger Aftenblad*, 18. november 1986, 19.

⁴⁸ Frode Færøy, «Silkefront,» Hentet 06. mars 2022 fra <https://snl.no/silkefront>.

«En viktig grunn til at jeg skrev denne boka, var mitt ønske om å få fram den urettferdigheten de såkalte «tyskerjentene» eller «tyskertøsene» ble utsatt for etter krigen. Den straffen og trakasseringen de ble utsatt for, står ikke i noe forhold til den milde behandlingen av mange krigsprofitører, menn som tjente seg rike i okkupasjonstidens tjeneste. [...]. Hun mener at det må understrekes at de jentene det er snakk om, var i 16-17-års alderen da Norge ble okkupert. Jentene var for det meste fra små kår og ganske så kunnskapsløse når det gjaldt politikk. Mange gikk hen og forelsket seg i en tysk soldat i ren «ungdommelig galskap». [...].»⁴⁹

Denne omtalen samsvarer med nyere litteratur om tyskerjenter, og deres eget syn på relasjonen til tyske soldater. Fra oppsummering av Warring hos Erricson og Simonsen prøvde danske «tyskerpiger» å løfte sitt kjæresteforhold til en tysker ut av okkupasjonens politiske sammenheng. De prøvde å gjøre den til noe rent personlig, en kjærlighet blind for alle ytre omstendigheter.⁵⁰ Det var personen bak uniformen de forelsket seg i. Forfatteren Astrid Daatland Leira har en lik fremstilling. Hun snakket med tyskerjentene, og ikke om dem, som ofte var tilfellet rett etter krigen. Diskursen endret seg fra aktører og fremstillinger som arbeidet mot tyskerjentene, til aktører og fremstillinger som arbeidet med dem. Hvordan tyskerjentene hadde det kom opp og fram i lyset. Samtidens tekst strider også mot det synet på tyskerjenter som at de hadde vist «unasjonalt sinnelag», og at den unasjonale holdningen var politisk preget. Leira hevdet at jentene var nokså kunnskapsløse når det gjaldt politikk. Relasjonen til tyske soldater var dermed ikke preget av et politisk motiv. Synspunktet endret seg fra at avisen fremstilte slike handlinger som politiske standpunkt til fremstillinger som så kvinnenens handlinger for det dem var, altså en forelskelse i ren «ungdommelig galskap». Dette var en form for motstrategi mot tidligere stereotyper i avisdebatten, da negative fremstillinger ble erstattet med positive fremstillinger.

3.2 2000-tallet: Tyskerjentenes og tyskerbarnas egne erfaringer

Tyskerjentenes egne erfaringer fikk en større plass i avisdebatten på 2000-tallet. «Elses kjærlighetshistorie» ble publisert 15. august 2008. Else er en av flere kvinner som fikk en stemme i avisdebatten denne perioden. Det står: «Else er redd. Hun vet hvordan de behandler «tyskertøser». Om hun blir tatt, vil de internere henne også. Valget av kjæreste har allerede

⁴⁹ Arne Solli, «Kjærlighet og straff i norsk krigshistorie,» *Stavanger Aftenblad*, 03. november 1987, 12.

⁵⁰ Ericsson og Simonsen, *Krigsbarn*, 50.

fått dramatiske følger: Jobben mistet hun allerede på frigjøringsdagen 8. mai. Familien har, med unntak av moren, brutt all kontakt».⁵¹ Else sine konsekvenser av kjærestevalg kom til syne, og det blir fremstilt gjennom Else selv som subjekt. Teksten bidro til å skape empati hos leseren. «17. mai 1945. I hjertet av et Norge i lykkerus, tvinges tyskerjentene til å marsjere halvveis avkledd oppover Karl Johan. «Jeg er en tysk hore», sier plakatene de må bære. [...]. – Det var helt forferdelig, sier Else.»⁵² Dette sitatet inneholder en sterk kontrast; en lykkelig befolkning i Norge, parallelt med tvunget, halvveis nakne og ulykkelige tyskerjenter. Kontrasten viser til det skille mellom «oss» og «dem» som dominerte diskursen år 1945, men denne gangen fra perspektivet til en tyskerjente selv. Fremstillingen av sårbarheten til tyskerjentene gjennom deres egne historier på 2000-tallet var med på å skape forståelse og empati for dem. Samfunnsdiskursen var endret, og nye fremstillinger i favør til tyskerjentene fikk en større plass i avisdebatten.

Parallelt med tyskerjentenes egne stemmer i avisdebatten, kastet også krigsbarn⁵³ lys over tyskerjentetemaet. Krigsbarn Liv Reidun Nybø var ett av de første krigsbarna i Rogaland. «De ropte tyskerunge etter meg. Eller tyskerhore enda jeg bare var en jentunge. Selv har jeg alltid tenkt: Jeg er et kjærlighetsbarn.»⁵⁴ Teksten viser at også krigsbarn selv tok stemmen, og søkte «rett i urett». Det står videre: «De andre ungene ropte tyskerflysse etter meg. Jeg måtte inn til bestemor og spørre hva det var. [...]. Jeg ble mye mobbet, men lærerne grep ikke inn.»⁵⁵ Flere tyskerbarn opplevde mobbing, og dette «stemplet» har hatt flere negative konsekvenser. Et ønske om oppreisning kommer til synet. «Jeg er likevel glad for at Stortinget rett før jul vedtok at krigsbarna endelig skal få erstatning, [...] – Det viser iallfall at staten i ettertid erkjenner ansvar.»⁵⁶ Krigsbarn fikk økonomisk oppreisning, i motsetning til tyskerjenter. «Stemplet» til tyskerjenter må dem også alltid leve med. «I Stavanger ble byens tyskerjenter først internert på «Herberget» og seinere overført til Solborg Folkehøgskole før de utpå sommeren ble plassert i en leir for landssvikere på Skadberg i Sola. [...]. Over hele landet ble det opprettet egne kvinneleire, og til sammen flere tusener kvinner satt her uten lov og dom. [...]. Den dagen de slapp ut, var de stemplet for resten av livet.»⁵⁷ Krigsbarn Nybø sa noen

⁵¹ Helle Aarnes, «Elses kjærlighetshistorie,» *Stavanger Aftenblad*, 15. august 2008, 17-20.

⁵² Aarnes, «Elses.»

⁵³ Krigsbarn er barn med norsk mor og en mann i tysk tjeneste som far, født i perioden 1940-1946.

⁵⁴ Torill Risholm, «Kjærlighetsbarnet,» *Stavanger Aftenblad*, 08. februar 2003, 13.

⁵⁵ Risholm, «Kjærlighetsbarnet.»

⁵⁶ Risholm, «Kjærlighetsbarnet.»

⁵⁷ Risholm, «Kjærlighetsbarnet.»

avsluttende reflekterte og fine ord: «*Livet har lært meg iallfall én ting. Alle er likeverdige uansett hudfarge og nasjonalitet.*»⁵⁸

Kritiske holdninger rundt tyskerjentenes behandling var også dominerende på 2000-tallet. 22. august 2008 publiserte Stavanger Aftenblad en lang reportasje med tittel «De brøt ingen lov. Likevel ble tyskerjentene internert, deportert og fratatt statsborgerskap av Gerhardsen-regjeringen. Få okkuperte land reagerte strengere enn Norge».⁵⁹ Reportasjen henviste til en undertittel hentet fra et leserinnlegg i Arbeiderbladet 29. mai 1945: «Ja tøs du var den verste av dem alle. Et hakekors skal brennes på din skalle».⁶⁰ Reportasjen tok opp den brutaliteten tyskerjentene ble utsatt for. «Else Gabler var 24 år da hun ble deportert. Det siste hun så av Norge, var straffeleiren der norske myndigheter holdt henne internert i over et år etter krigen. Hun var fratatt sitt norske statsborgerskap. Sønnen var bare to måneder da de ble deportert.»⁶¹ Straff på feil grunnlag ble tatt opp som et viktig element knyttet til behandlingen av tyskerjenter. Rett etter krigen var ønsket om å straffe tyskerjenter stort. Reportasjen poengterte likevel at «de brøt ingen lov». Myndighetenes knallharde straff mot Else og andre tyskerjenter er kanskje den norske rettsstatens største svik noen gang. Kvinnene omfattes ikke av landssvikoppgjøret, men dømmes for å ha brutt krigens strengeste moralkodeks: de har lagt seg ned med fienden.»⁶² I 1945 fremstilte Stavanger Aftenblad straff som en viktig og nødvendig sanksjon mot tyskerjenter.⁶³ Dette endret seg på 2000-tallet, da straff ble sett på som et stort svik fra rettsstaten. Et annet viktig funn i Stavanger Aftenblad denne perioden er at det fantes langt mer reportasjer, og færre leserinnlegg enn det var rett etter krigen. Samtidens tekster ble på den måten langt mindre preget av subjektive og ladde følelser, men snarere en større sannsynlighet for rasjonelle fremstillinger.

3.3 Endring fra 1945 til 2000-tallet

Avsendere i avistekster fra Stavanger Aftenblad endret seg fra 1945 til 2000-tallet.

Avistekster i Stavanger Aftenblad var i etterkrigstiden ofte skrevet av fremtredende aktører som leger, politi, menighetsledere og andre autoriteter med makt og innflytelse. Disse var

⁵⁸ Risholm, «Kjærlighetsbarnet.»

⁵⁹ Aarnes, «De brøt ingen lov.»

⁶⁰ Aarnes, «De brøt ingen lov.»

⁶¹ «Aarnes, «De brøt ingen lov.»

⁶² «Aarnes, «De brøt ingen lov.»

⁶³ Eskeland, «Politiet.» Tyskerjenter blir sett på som landssvikere, og de som har forbindelser med tyskere vil bli arrestert, satt under tiltale og behandlet som kriminelle fanger.

med på å skape og opprettholde begrepet tyskerjenter. Mediefremstillingene bidro til å forme negative holdninger til tyskerjenter. På 2000-tallet endret den sosiale konstruksjonen seg ved at tyskerjenter og tyskerbarn slo tilbake, og fortalte at denne konstruksjonen var feilaktig. 1980-tallet bar preg av mennesker som ønsket å ta opp okkupasjonshistorien og landssvikoppgjøret til ny vurdering. I tillegg var det ofte forfattere bak bøker som tok tyskerjenter i forsvar som fikk en dominerende rolle. Tekstene sin fremstilling inneholdt ofte et kritisk blikk på behandlingen tyskerjenter fikk. Det var gjerne dette som skapte grobunn for at tyskerjenter turte å snakke ut om egne opplevelser på 2000-tallet. Det kom fram i Stavanger Aftenblad at krigsbarn fikk økonomisk oppreisning. Dette gjaldt ikke tyskerjenter. På den andre siden fikk tyskerjenter en moralsk oppreisning og en viktig stemme i debatten. Dette ga muligheter for å endre den sosiale konstruksjonen fra 1945. Det skjedde et skifte fra ønsker om ekskludering og straff, til ønsker om inkludering og moralsk oppreisning for tyskerjenter.

Et tidligere dominerende fremstillingsregime har på denne måten blitt utfordret og tidvis endret, men hvordan kan dette egentlig ha skjedd? Hva er egentlig motstrategiene som kan begynne å undergrave den tidligere fremstillingsprosessen? Kan «negative» måter å fremstille på, reverseres av en «positiv» strategi? Stuart Hall bruker et begrep kalt trans-coding, som blir definert slik: «taking an existing meaning and re-appropriating it for new meanings (e.g. `Black is Beautiful`).»⁶⁴ En mening kan aldri bli helt fikset, men man kan gi meningen en ny betydning. Det kommer fram at flere «trans-coding» strategier har blitt utviklet siden 1960-tallet⁶⁵, noe som gjerne kan være med på å forklare utviklingen i denne oppgaven. Stuart Hall diskuterer flere strategier å reversere stereotyper på. En strategi går ut på å fremme positive bilder av mennesker som egentlig har blitt definert som «de andre», samtidig som man erkjenner skillet som tidligere har blitt etablert. Denne tilnærmingen har fordelen av å rette opp balansen. Den er underbygget av en aksept, en feiring, av mangfold og forskjell.⁶⁶ Forfatteren Astrid Daatland brukte en slik strategi i sin bok. Teksten «Kjærlighetsbarnet» og krigsbarn Liv Reidun Nybø illustrerte også dette ved å skrive at hun ble kalt «tyskerunge» eller «tyskerhore», mens hun selv så seg som et «kjærlighetsbarn». En negativ fremstilling ble erstattet med en positiv fremstilling. Setningen hennes «*Alle er likeverdige uansett hudfarge og nasjonalitet*», illustrerer aksepten av mangfold og forskjell som preger denne strategien.

⁶⁴ Hall, *Representation*, 270.

⁶⁵ Hall, *Representation*, 270.

⁶⁶ Hall, *Representation*, 272-273.

En annen strategi: «locates itself within the complexities and ambivalences of representation itself, and tries to contest it from within. It is more concerned with the forms of racial representation than with introducing a new content. It accepts and works with the shifting, unstable character of meaning, and enters, as it were, into a struggle of representation, [...]»⁶⁷ Istedenfor å unngå stereotypen, jobber man heller med den. Det handler i bunn og grunn om å bli kjent med praksisen, og opplyse om dens sider. Stereotyper bunner ofte i mangel på kunnskap, og stor grad av antydninger. Dette så vi i Stavanger Aftenblad i 1945, da eksempelvis flere så tyskerjentenes omgang med tyske soldater som en aksept for okkupasjonsmakten. Det ble antydnet at tyskerjenter hadde et politisk motiv for deres handlinger. Nyere litteratur viser at dette ikke stemte, da jentene ofte var kunnskapsløse når det gjaldt politikk. Økt bevissthet kan dermed være med på å endre et tidligere perspektiv. Reportasjen «De brøt ingen lov [...]» brukte fremstillinger fra 1945, men satt disse fremstillingene i nytt lys. Tyskerjenter ble dømt for å ha brutt krigens strengeste moralkodeks, de la seg ned med fienden. De ble stereotypert som landssvikere og ønsket om straff var et viktig element i avisdebatten rett etter krigen. På 2000-tallet ble denne fremstillingen satt i ny kontekst, der det kom fram at dette kanskje var den norske rettsstatens største svik noen gang. Diskursen er ikke konstant, men kan endres som vist i dette tilfellet.

Kapittel 4: Avslutning

I denne oppgaven har jeg forsøkt å finne svar på hvordan tyskerjenter ble fremstilt i Stavanger Aftenblad fra 1945 til 2000-tallet. Jeg har sett på hvordan avisen fremstilte tyskerjenter i lys av dem som landssvikere og at de fortjente straff. Jeg har forsøkt å vise hvordan dette henger sammen med nasjonalitet, da deres oppførsel ble sett på som et nasjonalt svik. Noen motstemmer forekom i form av aktører som forsøkte å nyansere debatten, men disse kom ikke fullt gjennom. Hovedsakelig da de bygget på allerede etablerte stereotyper og forestillinger om tyskerjenter. Oppgaven viser at Stavanger Aftenblad bidro til å skape og bekrefte tyskerjenter som en gruppe og et samfunnsproblem. Avisen fremmet tekster basert på negative stereotyper, og de ble konstituert som «de andre». Som et resultat ble det enklere å ekskludere dem i samfunnet. Et gjennomgående trekk var at tyskerjenter ble snakket om, og ikke med. Oppgaven har vist at avisdebatten både er konstituert og konstituerende. Tekstene i avisen reproduserte tanker, holdninger og synspunkter om tyskerjenter som allerede eksisterte

⁶⁷ Hall, *Representation*, 274.

i samfunnet. Parallelt var avisen og avisdebatten en skapende kraft. Den kunne påvirke disse tankene, holdningene og synspunktene. I tillegg til å produsere nye.

Oppgaven har vist at fremstillingen av tyskerjenter i 1945 ikke skiller seg nevneverdig fra funn i andre nasjonale og lokale undersøkelser. På den andre siden opplyser oppgaven en utvikling på 1980- og 2000-tallet, der motstrategier mot stereotype forestillinger forekom i avisen. Tekster fra 1980-tallet viste til en mer kritisk holdning overfor behandlingen av tyskerjenter. Dette kom fram ved at behandlingen av tyskerjenter ble sammenlignet med «hekseprosesser». Et sentralt trekk var at tekstene oppfordret leserne til å ta opp okkupasjonshistorien og landssvikoppgjøret til ny vurdering. Dette var gjerne enklere å tilstrebe i samtiden, da tidlig etterkrigstid hadde kommet på avstand, og på den måten ikke var et like sårt tema. Avistekster på 1980-tallet var også preget av omtalelser av bøker knyttet til behandlingen mot tyskerjenter. Disse omtalelsene fremstilte ofte behandlingen som urettferdig. Diskursen gikk fra aktører og fremstillinger som snakket om tyskerjenter, til aktører og fremstillinger som snakket med dem.

Tidligere etablerte forestillinger ble utfordret og endret, da det blant annet kom fram at relasjonen mellom tyskerjenter og tyske soldater ikke var politisk motivert, men at de heller forelsket seg i ren «ungdommelig galskap». Fremstillingen av tyskerjenter som svikere og at de hadde vist «unasjonalt sinnelag» ble reversert. Avsendere som tok tyskerjenter i forsvar, skapte gjerne grobunn for at tyskerjenter og tyskerbarn selv fikk en stemme i debatten på 2000-tallet. I denne perioden publiserte Stavanger Aftenblad flere tekster om tyskerjenter sine egne opplevelser, og opplevelser fremstilt av tyskerjenter selv. Dette var med på å skape empati fremfor et sinne mot dem. Kritiske holdninger rundt tyskerjentenes behandling var også dominerende på 2000-tallet. Straff ble fremstilt som rettstatens største svik noen gang. Et tidligere dominerende fremstillingsregime har blitt utfordret og tidvis endret. Motstrategier har forsøkt å reversere stereotype forestillinger som eksempelvis å transkode negative bilder med nye betydninger. Dette har åpnet ut i en kamp om mening som fortsetter og er ufullført.

Kilder og litteratur

Avis

- Boman, Thorleif. «Er norske piker kriminelt troskyldige?» *Stavanger Aftenblad*. 24. august 1945, 3.
- Eskeland, Odd Galtung. «Politiet har fått mange nye oppgaver til løsning. Landssvikerne skal til Rogaland samleleir på Skadberg.» *Stavanger Aftenblad*. 27. juni 1945, 3.
- M. «Smittebærerne samles på Skadberg.» *Stavanger Aftenblad*. 12. oktober 1945, 1.
- Pedersen, Odd Kval. «Tvisyn på okkupasjonstiden.» *Stavanger Aftenblad*. 18. november 1986, 19.
- Rikspolisjef Aulie. «Rikspolisjefen gir en orientering om problemet med tyskertøsene.» *Stavanger Aftenblad*. 21. juli 1945, 1.
- Risholm, Torill. «Kjærlighetsbarnet.» *Stavanger Aftenblad*. 08. februar 2003, 13.
- Solli, Arne. «Kjærlighet og straff i norsk krigshistorie.» *Stavanger Aftenblad*. 03. november 1987, 12.
- Aarnes, Helle. «Elses kjærlighetshistorie.» *Stavanger Aftenblad*. 15. august 2008, 17-20.
- Aarnes, Helle. «De brøt ingen lov. Likevel ble tyskerjentene internert, deportert og fratatt statsborgerskap av Gerhardsen-regjeringen. Få okkuperte land reagerte strengere enn Norge.» *Stavanger Aftenblad*. 22. august 2008, 22-23.

Litteratur

- Drolshagen, Ebba D. *De gikk ikke fri: Kvinnene som elsket okkupasjonsmaktens soldater*. Oslo: Forlaget Oktober, 2009.
- Ellingsen, Dag, Anette Warring og Inga Dóra Björnsdóttir: *Kvinner, krig og kjærlighet*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Ericsson, Kjersti. *Drift og dyd: Kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax, 1997.
- Ericsson, Kjersti og Eva Simonsen. *Krigsbarn i fredstid*. Oslo: Universitetsforlaget, 2005.
- Færøy, Frode. «Silkefront.» Hentet 06. mars 2022 fra <https://snl.no/silkefront>.
- Grøtnæs, Kirsti. «Jaktscener fra etterkrigstiden». *Kontrast* 86, 2 (1986).
- Hall, Stuart. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: SAGE Publications, 1997.
- Helgesen, Kari. «. . . f.t. siktet som tyskertøs». *Historisk tidsskrift* 90, 3 (1990).
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Kjendsli, Veslemøy. *Skammens barn*. Oslo: Metope, 1986.
- Melve, Leidulf og Teemu Ryymin, red. *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Nomeland, Terje. «I krig og kjærlighet - tyskerjenter i Agder-fylkene». *Heimen*, nr. 02

(2014), <https://www-idunn-no.ezproxy.uis.no/doi/10.18261/ISSN1894-3195-2014-02-05#sec-4>.

- Olsen, Kåre. *Krigens barn: De norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo: Forum Aschehoug, 1998.
- Papendorf, Knut. *Siktet som tyskertøs. Rettsoppjøret i videre forstand*. Oslo: Novus forlag, 2015.
- Senje, Sigurd. *Dømte kvinner: tyskerjenter og frontsøstre 1940-45*. Oslo: Pax, 1986.
- Snerting, Gunn Solvor. «Debatten rundt tyskerjenter i trønderske aviser etter fredsslutningen i 1945», masteroppgave, NTNU, 2017.
- Wiesener, Albert. *Lys over landssvikoppjøret: det må ikke gå mørklagt over i historien*. Oslo: Dreyers forlag, 1985.
- Wagnild, Anne-Katrine. «Et dobbelt svik? Tyskerjentene sett i lys av nasjonalitet og seksualitet», masteroppgave, NTNU, 2010.
- Aarnes, Helle. «Tyskerjentene». *Uke-Adressa*. 16. august – 20. september 2008.
- Aarnes, Helle. *Tyskerjentene. Historiene vi aldri ble fortalt*. Oslo: Gyldendal, 2009.